

УДК069.8:94(477.52)

Терентьєва В.М.

З ІСТОРІЇ ПУТИВЛЬСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ (1919 – 1941)

У статті на основі документів, які зберігаються у фондах і бібліотеці Путивльського державного історико-культурного заповідника, розкривається найскладіший період становлення найстарішого музейного закладу Сумської області – Путивльського краєзнавчого музею.

Значна увага приділяється засновнику, першому директору музею – Петру Максимовичу Коренєву, який в умовах Громадянської війни зумів не тільки сформувати, зберегти, але й розширити музейну колекцію. Петро Максимович у 1920-х роках займається активною пам'яткоохоронною діяльністю: описує кургани, стояки, городища; захищає від руйнування корпуси Молченського монастиря, Софронівську пустинь. 1927 р. місцеве партійне керівництво забажало закрити установу. І завдяки активному супротиву саме П. М. Коренєва установу вдалося зберегти. Помітний внесок у розвиток музею здійснив його наступник – Дмитро Васильович Шарапов. Йому довелося працювати в умовах посилення репресій середини 1930-х років, коли музейні установи перетворювалися на ідеологічний придаток партії. За керування Дмитра Васильовича була значно розширена музейна колекція за рахунок зброї XVIII–XIX ст., порцелянових виробів фабрики Гарднера, меблів XVIII ст. Наступні очільники установи: Олександр Йосипович Степаненко та Йосип Хомич Мухопад продовжили їхню справу. 1939 року Путивльський музей здійснив запис усної народної творчості горнів села Нова Слобода. Ці записи є вагомим джерелом інформації про цю етнографічну групу. Саме завдяки першим чотирьом директорам уже 95 років Путивльський краєзнавчий музей викликає великий інтерес у відвідувачів та музейних фахівців.

Ключові слова: Путивльський краєзнавчий музей, заклад, колекція, експонати, збереження, обстеження.

Путивльський краєзнавчий музей є одним з найстаріших закладів Сумщини, який репрезентує унікальну колекцією археологічних решток, етнографічних цікавинок, творів прикладного й образотворчого мистецтва,

монет, документів XVII–XX ст., раритетних книг XVIII–XX ст., зразків старовинної зброї тощо. Нині музей розміщується у колишньому помешканні поміщика Черепова. Будівля споруджена у неокласичному стилі з фронтоном, колонадою та маскаронами.

Метою цієї статті є реконструкція найбільш складного періоду в історії установи: з моменту створення у роки Громадянської війни до початку радянсько-німецької війни 1941 року.

Розпал громадянської війни... Розруха, безлад, масове пограбування маєтків і храмів, знищення творів мистецтва, вандалізм – ось типова картина того часу. З метою захисту культурно-історичних цінностей регіону місцевий художник, педагог Петро Максимович Коренєв заснував та очолив Путивльський краєзнавчий музей 1919 року. [1, 2]

П.М. Коренєв народився 1866 р. у Путивлі в селянській родині. [2] Ще у дитячі роки мріяв стати художником. [3] Першою серйозною мистецькою школою у його житті стало Московське училище живопису, скульптури та зодчества. Проте бажання подальшого удосконалення малярської майстерності зумовило подання Петром Максимовичем прохання в **Імператорську академію мистецтв**. 1891 р. він уже навчається у майстерні маститого російського художника, професора І.Ю. Рєпіна [4]. 1898 року за полотна "У більярдній" та "Мандрівник" одержав звання художника і був внесений у відповідний реєстр малярів Російської імперії [5].

Відомо, що після закінчення Академії 1900 р. Петро Максимович виїхав до Пскова і розпочав педагогічну діяльність у міському реальному училищі, приватній жіночій гімназії, а з 1913 року – у художньо-промисловій школі ім. Н.Ф. Фан-дер-Фліта. Окрім цього мав свою майстерню і брав участь у виставках різного рівня. Одна з його картин на петербурзькій виставці була відзначена золотою медаллю. За самовіддану діяльність у сфері

культури Петро Максимович отримав дворянство, а 1908 року нагороджений орденом св. Анни III ступеня. [6]

1916 р. через сімейні проблеми художник повернувся до рідного Путивля і продовжив викладати малярську справу в міському реальному училищі. [7]

Незабаром відбулася Жовтнева революція та розпочалася Громадянська війна. П. М. Коренєв намагався зберегти від знищення культурні цінності повіту. Тому усічні 1919 р. створюється музей у будинку колишнього прокурора Кетріца. Навесні того ж року було сформовано штат у складі трьох осіб: директора, Петра Максимовича, та двох співробітників, М.А. Кремічева і Х.М. Попова. [8, 2].

Доцільно відмітити, що музейні цінності охоронялися почергово лише трьома (!) співробітниками. Щодня колективу приходилось хвилюватися за власну безпеку та збереження колекції. До того ж, відсутність підвод напередодні наступу денікінців унеможливила евакуацію експонатів у більш-менш безпечне місце. Так, у «Історії музею» знаходимо такі рядки: «...В 3 часа дня в город врываются деникинские разъезды. В помещении музея остаются неразмещёнными 2 ящика с упакованными экспонатами и все остальные экспонаты. Наблюдение за оставшимся имуществом ведётся сотрудниками музея с улицы в течение дня». І це лише один приклад. До кінця 1919 р. подібні епізоди траплялися системно. Тому музейна колекція зазнає втрат і кількість експонатів зменшується у два рази, з 155 одиниць до 84 [9, 2].

Уже в ті часи директор, співробітниками музею проводили велику роботу з опису та збереження пам'яток культури і мистецтва. Склалися охоронні листи, ставилися на облік численні пам'ятки архітектури (церкви, монастирські будівлі, маєтки), проводилися археологічні дослідження повіту. Саме в той період було закладено підґрунтя для створення археологічної, нумізматичної, образотворчої колекцій, якими нині пишається установа.

Незважаючи на постійні переїзди музею, продовжувалася клопітка робота із зібрання, вивчення та збереження унікальних експонатів. Петро Максимович разом із співробітниками зібрав чудову колекцію художнього

фарфору китайських, японських, західноєвропейських майстрів. Фонди постійно поповнювалися високохудожніми культовими предметами: іконами, хрестами, релігійним шитвом, церковною літературою. Як приклад, Євангеліє середини XVII століття, книга Апостол XIX ст.; тронне крісло Лжедмитрія I із Молченського монастиря. Завідувачем була придбана картина відомого російського живописця Ф.С. Журавльова «Дружина-модниця» («Збори на бал»), яка з 1960 року зберігається у Сумському художньому музеї.

Крім вищевказаного, працівники установи проводили облік курганів, стоянок, городищ; обстежувалися церкви, монастирі, каплиці. Петро Максимович наполегливо, але безуспішно прохав про відбудову підземних ходів Путивля; відстоював недоторканність будівель, які мали культурно-історичне значення, категорично виступав проти їх руйнування та перебудови. [11, 181]

Саме завдяки П. М. Кореневу вціліли два корпуси Молченського монастиря і трапезна Софроніївської пустині. У приміщенні яких 1926 р. було відкрито філіал Путивльського музею. [12, 182]

Слід враховувати, що вся ця напружена діяльність проводилась при мізерному фінансуванні, коли майже всі витрати на експедиції, обстеження, перевезення, діловодство робилися за власні кошти працівників. Такий вклад, без перебільшення, можна назвати громадянським подвигом.

На жаль, напрацювання Петра Максимовича та його співробітників не було належно оцінене тодішнім партійним керівництвом. Справа в тому, що на 1 жовтня 1926 р. музейна експозиція складалася з чотирьох розділів: художньо-промислового, церковно-історичного, кімнати меблів, краєзнавчого та несформованого – історико-революційного. Це не влаштувало окружне керівництво, яке визнало експозицію «класово-враждебной» і такою, що не відповідає ідеології часу [13, 3].

1927 р. Глухівський окружний відділ народної освіти постановив закрити установу. Для колективу музею настали критичні часи – боротьба за збереження. Завідувач робив все від нього залежне – писав листи Г. Петровському, звертався у Наркомпрос до М. Рєпіної. Того ж року Всеукраїнський археологічний комітет заборонив закривати музей [14, 183].

1932 р. відбулася остання знакова подія у житті П.М. Коренева – директор взяв участь у археологічних розкопках Мізинської палеолітичної стоянки на Чернігівщині. [16, 183] 30 травня 1934 року Петра Максимовича не стало, він помер від інсульту [17].

На ордені св. Анни, яким свого часу був нагороджений Петро Максимович є напис: «Любящим правду, благочестие и верность». Викарбувані слова повністю відповідали життю та діяльності цієї чудової, талановитої і відданої своїй справі людини.

18 липня 1934 р. новим директором Путивльського краєзнавчого музею призначили *Дмитра Васильовича Шарапова (1889-1945)*, колишнього завідувача учбовою частиною Путивльської середньої школи. [18, 1] Дмитро Васильович народився 1889 р. у с. Курилівці (зараз Октябрьське) Дубов'язівського району Сумської області (на той час – Чернігівської) у багатодітній селянській родині. 1904 р. закінчив із званням «учителя школи грамоти» Вирівську двокласну школу. Першим його призначенням стала посада викладача Попівської школи грамоти. 1924 р. Дмитро Васильович повернувся на малу батьківщину та працював секретарем райкому, одночасно викладав й завідував двома школами. 1931 р. Д.В. Шарапов заочно закінчив агробіологічне відділення Ніжинського педінституту. Цього ж року перейшов працювати у Путивльську школу робітничої молоді (ШРМ) [19, 24].

Переїхавши до приміщення Спасо-Преображенського собору, а згодом у будівлю по вул. Кірова 45, Дмитро Васильович із одним співробітником за

штатом, доклали величезних зусиль щодо реорганізації музейної експозиції за комплексно-тематичним принципом. Зазначений принцип передбачав відображення минулого на основі марксистського вчення про суспільно-економічні формації. Тому нова експозиція склалася з чотирьох розділів: 1) докласове суспільство, 2) феодалізм, 3) капіталізм, 4) соціалістична революція та соціалістичне будівництво. [20, 13]

На жаль, у 1930-х рр. у УРСР суттєві зміни торкнулись не тільки принципи формування музейної експозиції, але й взагалі підходу до музейної роботи. У цей період музейні установи стали не центрами наукових досліджень, а пропаганди.

Щоб зберегти заклад і уникнути репресій Дмитро Васильович був змушений, незважаючи на критичне ставлення до влади, виконувати доручену справу. Але треба віддати належне, він продовжував досліджувати історію рідного краю. За три роки Д.В. Шарапов відкрив і обстежив близько 60 доісторичних і ранньоісторичних поселень, збільшив музейну колекцію на 10 тисяч експонатів, серед них: зброя XVIII–XIX ст., фарфорові вироби фабрики Гарднера, меблі XVIII ст., численні природні матеріали (окам'янілості, роги вимерлих тварин – мамонта, тура; чучела тощо) [21, 186].

На сьогодні залишилися нотатки Дмитра Васильовича, які віддзеркалюють всі відомі події минулого Путивльщини. Не будучи істориком за фахом, директор не тільки досконало вивчив історію краю, але й доповнив її новими джерелознавчими дослідженнями. Так, ним була перекладена російською мовою велика кількість грамот Путивльської воєводської канцелярії XVII ст.

1937 р. через погіршення здоров'я Д.В. Шарапов пішов на заслужений відпочинок. Усі музейні справи, документація були передані новому директору *Олександрю Йосиповичу Степаненку* у присутності інспектора Путивльського РВНО В.Г. Удовенка, працівників музею М.А. Козлова та

Ф.А. Шелеміна. [23] На жаль, нема жодних відомостей про життєвий шлях цього директора. Відомо, що він керував музеєм близько року.

1938 р. музей очолив *Йосип Хомич Мухопад*. З листа, якого він надіслав музею 1995 року дізнаємося, що Йосипа Хомича здивувало це призначення, оскільки він працював вчителем Ново-Гончарської семирічної школи і з музейною справою не був обізнаний. У грудні 1939 року Й.Х. Мухопад був призваний до лав радянської армії. З великою вдячністю він згадував про наукового співробітника, колишнього вчителя, Федора Андрійовича Шелеміна, який незважаючи на похилий вік, багато зробив для популяризації минувшини краю, а в роки Другої світової війни таємно переносив експонати до своїх знайомих [24].

Залишився цікавий дослідницький матеріал того часу – «Фольклорные записи экспедиции Путивльского городского музея в Новую Слободу Путивльского района Сумской области УССР, с 27 по 29 августа 1939 г.», який засвідчує спадкоємність у науково-дослідній роботі закладу. [25] Збереглося також фото із зображенням учасників тієї експедиції Морозова А.А., Шелеміна Ф.А., Мухопада Й.Х. та Алтиннікова А.В. Матеріали експедиції збагачують наші знання про усну народну творчість горюнів.

Таким чином, упродовж 1919–1941 рр. відбулося становлення одного із найстаріших музейних установ Сумщини. Усе це стало можливим завдяки невтомній праці засновника музею – Петра Максимовича Коренева та його наступників. Незважаючи на тяжкі часи, ідеологічний терор, який загрожував навіть життю, ці люди мужньо виконували свої обов'язки. Завдання сьогоденішнього покоління зберегти й примножити ці надбання.

1. Паспорт Путивльского краеведческого музея. 1936. – С.2.
2. ДАСО, ф. 1191, оп. 1, спр. 2, арк. 344-345 зв. (копія справи з РГИА. – Ф. 789, оп. 11, д.15, л. 29. (Санкт-Петербургу).
3. Спогади Антоніни Єпіфанівни Максимової (невістки П.М. Коренева), 1993р., м. Путивль.
4. РГИА, ф. 789, оп. 11, д. 15, лл. 37-40.

5. Реестр профессиональных художников Российской империи, СССР, «русского зарубежья», Российской Федерации и республик бывшего Советского Союза (XVIII–XXI вв.). - Режим доступа: <http://painters.artunion.ru/home/2-11-1.htm>
6. Памятная книжка на 1913 г. – Псков, 1913. – С. 82,95
7. ГАПО, ф. 125, оп. I, д. 238, л. 16.
8. Паспорт Путивльского краеведческого музея. 1936. – С.2.
9. Терентьева В.М. Внесок П.М. Коренева у становлення фондової колекції Путивльського краєзнавчого музею / В. М. Терентьева В.М. // Путивльський краєзнавчий збірник. – Суми: Університетська книга, 2009. – Вип.5.– С. 178-180.
10. Паспорт Путивльского краеведческого музея. 1936. – С.2.
13. Паспорт Путивльского краеведческого музея. 1936. – С.3.
14. Терентьева В.М. Внесок П.М. Коренева... - С. 183.
16. Терентьева В.М. Внесок П.М. Коренева... - С. 183.
17. ДАСО, ф. 7720, оп. 12, спр. 144, арк.76.
18. Шарапов Д.В. Моя автобиография (ксерокопия). Зберігається у фондах Бібліотеки Державного історико-культурного заповідника (далі ДІКЗ, м. Путивль) – С. 1.
20. Паспорт Путивльского краеведческого музея. 1936. – С.13.
21. Лепьошкін О.Д. Директор Путивльського краєзнавчого музею Дмитро Васильович Шарапов / О. Д. Лепьошкін // Путивльський краєзнавчий збірник. – Суми: Університетська книга, 2009. – Вип. 5 – С.186.
23. Акт передачи дел Шараповым Д.В. Степаненко А.И. 02.09. 1937 г. (ксерокопия)/ Бібліотека ДІКЗ у м. Путивлі.
24. Лист Й.Х. Мухопода до Путивльського краєзнавчого музею від 2 серпня 1995 року./ Бібліотека ДІКЗ, м. Путивль.
25. Фольклорные записи экспедиции Путивльского городского музея в Новую Слободу Путивльского района Сумской области УССР, с 27 по 29 августа 1939 г./ Бібліотека ДІКЗ, м. Путивль.

В статье на основе документов, берегающихся в фондах и библиотеке Государственного историко-культурного заповедника, рассказывается о наиболее тяжелом периоде становления старейшего музейного учреждения Сумской области – Путивльского краеведческого музея.

Большое внимание в статье уделено рассказу об основателе, первом директоре музея – Петре Максимовиче Кореневе и его последователях. Несмотря на тяжелейшие условия времен Гражданской войны, развернувшегося идеологического и политического террора кон. 1920-х-30-х годов, эти люди мужественно и с самоотдачей исполняли свои обязанности. Благодаря им на протяжении 95 лет Путивльский краеведческий музей вызывает большой интерес у посетителей и музейных специалистов.

Ключевые слова: Путивльский краеведческий музей, учреждение, коллекция, экспонаты, сохранение, обследование.

In the article author describes the most difficult period of becoming the Putivl Regional Museum which is the oldest museum in Sumy region on the basis of documents kept in the funds and the library of the State Historical and Cultural Reserve. The considerable attention is paid to the founder, the first director of the museum – to Petro Maksymovych Korenyev who in the conditions of Civil war managed not only to create and keep, but also to expand a museum collection. Petro Maksymovych in the 1920th years was engaged in an active preservation of monuments of history: describes barrows, struts, ancient settlements; protects buildings of Molchansky monastery and Sofronivskapustyn from destruction. In 1927 local party management wished to close establishment. And thanks to the active resistance of P. M. Korenyev the establishment managed to be kept. Noticeable the authorities in development of the museum was carried it out by the successor – Dmytro Vasylovych Sharapov. It had to work in the conditions of strengthening of repressions in the middle of the 1930th years when museum establishments turned into an ideological appendage of party. By Dmytro Vasylovych management the museum collection was increased for the expense of the weapon of XVIII–XIX century and Porcelain products of factory of Gardner, furniture of XVIII st. was considerably expanded. Following heads of institution: Olexandr Yosypovych Stepanenko and Yosyp Fomych Mukhopad continued their business. In 1939 Putyvyl museum made a sound record of traditions instruments in village Nova Sloboda. These records are an important source of information on this ethnographic group. Exactly thanks to the first four directors 95 years the Putivl museum of local lore causes a great interest in visitors and museum experts.

Keywords: Putyvyl museum, institution, collection, exhibits, preservation, examination.

1. Pasport Putyvlskoho kraevedcheskoho muzeia. 1936. – S.2.

2. DASO, f. 1191, op. 1, spr. 2, ark. 344-345 zv. (kopiia spravy z RHYA. – F. 789, op. 11, d.15, l. 29. (Sankt-Peterburhu).
3. Spohady Antoniny Yepifanivny Maksymovoi (nevistky P.M. Korenieva), 1993 r., m. Putyvl.
4. RHYA, f. 789, op. 11, d. 15, ll. 37-40.
5. Reestr professionalnykh khudozhnykov Rossyiskoi ympery, SSSR, «russkoho zarubezhia», Rossyiskoi Federatsyy y respublyk byvsheho Sovetskoho Soiuzu (XVIII – XXI vv.). – Rezhym dostupu: <http://painters.artunion.ru/home/2-11-1.htm>
6. Pamiatnaia knyzhka na 1913 h. – Pskov, 1913. – S. 82, 95
7. HАPO, f. 125, op. I, d. 238, l. 16.
8. Pasport Putyvl'skoho kraevedcheskoho muzeia. 1936. – S.2.
9. Terentieva V.M. Vnesok P.M. Koreneva u stanovlennia fondovoi kolektsii Putyvl'skoho kraieznavchoho muzeiu / V. M. Terentieva V.M. // Putyvl'skyi kraieznavchyi zbirnyk. – Sumy: Universytetska knyha, 2009. – Vyp.5.– S. 178-180.
10. Pasport Putyvl'skoho kraevedcheskoho muzeia. 1936. – S.2.
13. Pasport Putyvl'skoho kraevedcheskoho muzeia. 1936. – S.3.
14. Terentieva V.M. Vnesok P.M. Koreneva... - S. 183.
16. Terentieva V.M. Vnesok P.M. Koreneva... - S. 183.
17. DASO, f. 7720, op. 12, spr. 144, ark.76.
18. Sharapov D.V. Moia avtobyohrafiya (kserokopiia). Zberihaietsia u fondakh Biblioteki Derzhavnoho istoryko-kulturnoho zapovidnyka (dali DIKZ, m. Putyvl) – S. 1.
20. Pasport Putyvl'skoho kraevedcheskoho muzeia. 1936. – S.13.
21. Leposhkin O.D. Dyrektor Putyvl'skoho kraieznavchoho muzeiu Dmytro Vasylovykh Sharapov / O. D. Leposhkin // Putyvl'skyi kraieznavchyi zbirnyk. – Sumy: Universytetska knyha, 2009. – Vyp. 5 – S.186.

23. Akt peredachy del Sharapovym D.V. Stepanenko A.Y. 02.09. 1937 h. (kserokopiia)/ Biblioteka DIKZ u m. Putyvli.

24. Lyst Y.Kh. Mukhopada do Putyvlskoho kraieznavchoho muzeiu vid 2 serpnia 1995 roku./ Biblioteka DIKZ, m. Putyvl.

25. Folklornye zapysy ekspedytsyy Putyvlskoho horodskoho muzeia v Novuiu Slobodu Putyvlskoho raiona Sumskoi oblasti USSR, s 27 po 29 avhusta 1939 h. / Biblioteka DIKZ, m. Putyvl.

© Терентьева В. М.

Стаття надійшла до редколегії 25. 06. 2014р.